

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-68-5>
УДК 339.944(477)

Лєгостаєва О.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6753-3168>

Кондратенко Н.Д.

доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2823-9905>

Liegostaieva Olena, Kondratenko Natalia
V.N. Karazin Kharkov National University

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

**THE TENDENCY OF DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY
OF THE ENTERPRISES OF UKRAINE**

Статтю присвячено дослідженню тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Проаналізовано напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, виявлено на цій основі проблемні питання та визначено напрями і перспективи подальшого вдосконалення шляхів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Вибрано пріоритетні сектори економіки з метою підтримки розвитку експорту. Визначено необхідність упровадження політики, яка орієнтована на збільшення обсягів товарного експорту, а в імпорті – на зменшення частки палива, екологічно шкідливої, неякісної продукції й товарів широкого вжитку. Існує потреба в оновленні технологічних процесів на українських підприємствах із метою поступового перетворення економіки України на більш інноваційну та наукомістку. А також необхідним є зменшення обсягів імпортової продукції на українському ринку, яка має вітчизняні аналоги.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортно-імпортні операції, експорт, імпорт, зовнішньоторговельні операції.

Статья посвящена исследованию тенденции развития внешнеэкономической деятельности предприятий Украины. Проанализированы направления развития внешнеэкономической деятельности предприятий Украины, выявлены на этой основе проблемные вопросы и определены направления и перспективы дальнейшего совершенствования путей развития внешнеэкономической деятельности предприятий Украины. Выбраны приоритетные сектора экономики с целью поддержки развития экспорта. Определена необходимость внедрения политики, ориентированной на увеличение объемов товарного экспорта, а в импорте – на уменьшение доли топлива, экологически вредной, некачественной продукции и товаров широкого потребления. А также необходимо уменьшение объемов импортной продукции на украинском рынке, которая имеет отечественные аналоги.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экспортно-импортные операции, экспорт, импорт, внешнеэкономические операции.

The article is devoted to the study of the tendency of development of foreign economic activity of the enterprises of Ukraine. Foreign economic activity of enterprises contributes to the reproduction of the country's export potential, attracting foreign investment, the formation of an open economy. Export-import operations is the foundation of the establishment of enterprises with foreign capital, seeking to extend their commercial and economic relations outside Ukraine. The ratio of export-imports is one of the macroeconomic propor-

tions that characterizes the state and development of the economy, as well as changes in foreign economic activity. Therefore, it is inevitable to participate in relations in the world market, where economic and political relations have no borders and restrictions. The article analyzes the trends in the development of foreign economic activity of Ukrainian enterprises, identifies problematic issues and identifies areas and possibilities for further improvement of foreign economic activity of Ukrainian enterprises. Priority sectors of the economy are selected to support export development. Today there is a need to update technological processes at Ukrainian enterprises in order to further transform the economy of Ukraine into a more innovative and knowledge-intensive and, as a result, more competitive in world markets. The need to implement a policy aimed at increasing the volume of merchandise exports through the introduction of innovative developments to improve the quality of domestic products. It is necessary to increase the share in exports of final products and in imports - to reduce the share of fuel, environmentally harmful, low-quality products and consumer goods. In order for Ukraine to reach the current level of production and technological base, it is necessary to introduce mechanisms to encourage innovation. There is a need to update technological processes at Ukrainian enterprises. Also, the goal should be to reduce the volume of imported products on the Ukrainian market, at least that which has alternative produced within the country.

Key words: foreign economic activity, export-import operations, export, import, foreign trade operations.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність займає особливе місце в умовах поглиблення інтеграційних процесів, визначає передумови активного розвитку підприємств, і це надає конкурентні переваги на світовому ринку товарів та послуг через запровадження комплексу сучасних форм, методів зовнішньоекономічних відносин, вдосконалення виробництва, поліпшення якості продукції та послуг.

Водночас зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) підприємств допомагає відтворенню експортного потенціалу країни, залученню іноземних інвестицій, формуванню економіки відкритого типу.

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні є одним із головних напрямів політики держави (залучення інвестицій у країну, розвиток конкурентоспроможної торгівлі), а також є одним із найбільших джерел доходів державного бюджету та впливає на формування умов для реалізації програм з охорони навколишнього середовища та соціальних програм, стимулювання науково-технічного прогресу, забезпечення оборонної та інших функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням аналізу тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України займалися такі вчені-економісти, як Т.П. Басюк [1], О.П. Гребельник [2], Г.М. Дроздова, В.Л. Кравченко [3], А.І. Кредсіов [4], В.В. Покровська [7], Л.О. Українська, Г.М. Циганкова та ін. Але аналіз та дослідження публікацій за даною проблематикою свідчить, що сьогодні вона потребує подальшого дослідження та пошуку напрямів і перспектив удосконалення шляхів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

У зв'язку із цим аналіз питань розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України набуває особливого значення, що визначає актуальність вибраної теми та доцільність проведення досліджень для розвитку цього питання.

Мета статті полягає в аналізі тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, виявленні на цій основі проблемних питань та визначенні напрямів і перспектив подальшого вдосконалення шляхів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти господарювання в сучасних умовах здійснюють операції,

пов'язані з придбанням товарів та послуг від іноземних постачальників, обміном досвідом, пошуком нових ринків збуту за кордоном. Сьогодні в Україні склалася ситуація, що пов'язана зі знеціненням грошової одиниці і, як наслідок, спадом економіки та втратою робочих місць.

На сучасному етапі міжнародна торгівля грає велику роль у розвитку економіки держави. Вона дає країнам змогу розширювати свої можливості виробництва та споживання, посилювати конкуренцію, отримувати таку продукцію, яка необхідна споживачам, а також реалізовувати надлишок, який не поглинається внутрішнім ринком [8]. Для бізнесу найголовнішою перевагою міжнародної торгівлі є те, що саме на зовнішньому ринку реалізується додана вартість, яка вміщена у товарах, що орієнтовані на експорт.

Для підприємств, що прагнуть поширювати свої торгово-економічні зв'язки за межами території України, експортно-імпорتنі операції є основою залучення іноземного капіталу. У сучасних умовах глобалізації ринків та міжнародних економічних відносин зростає значення іноземної валюти як засобу, що використовується під час розрахунків з іноземними партнерами, тому залежно від того, як будуть проведені розрахунки в іноземній валюті по імпорту та експорту, залежить фінансова стабільність господарюючих суб'єктів і в майбутньому – економічне процвітання самої держави [6].

Співвідношення експорту та імпорту – це одна з макроекономічних пропорцій, яка характеризує стан та розвиток економіки, а також зміни у зовнішньоекономічній діяльності. Розгляд його поза сукупністю інших макроекономічних показників та співвідношень не дає змоги зробити повноцінні висновки. Під час аналізу показників зовнішньої торгівлі необхідно приділити увагу також галузевій та секторальній структурам економіки країн, які досліджуються, що має вплив на динаміку та специфіку їх розвитку. Крім того, досить значним аспектом під час розгляду співвідношення експорту та імпорту є можливість покриття наявного дефіциту.

Участь в експортно-імпорتنих операціях окремих країн для будь-якого вітчизняного підприємства є доцільною й якщо це економічно виправдано. Чим більше іноземних партнерів, тим менший ризик згорання зовнішньоекономічної діяльності за політичними мотивами чи з причин неякісного управління ЗЕД.

Якщо підвищується частка в загальному обсязі експорту підприємства тієї чи іншої країни, то це свідчить про зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків, їхню стабілізацію та гарантію участі підприємства на міжнародному ринку.

Зовнішньоторговельні операції з товарами у 2019 р. Україна здійснювала з партнерами з 232 країн світу: експорт як товарів, так і послуг до 192 країн, лише експорт товарів – до 9 країн, лише експорт послуг – до 31 країни. Кількість підприємств, що здійснювали зовнішню торгівлю товарами, становила в експорті 16,5 тис одиниць, в імпорті – 27,1 тис одиниць.

Починаючи з 2016 р. частка імпорту товарів у загальному обсязі експортно-імпортних операцій переважає над обсягом експорту. Найбільша частка експорту в загальному обсязі спостерігається у 2015 р. – 50,40%. Найбільша частка імпорту спостерігалася у 2019 р. – 54,84% від загального обсягу (табл. 1).

Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2019 р. представлено в табл. 2.

15 торговельних партнерів, яким найбільше постачалися українські товари та послуги у 2019 р., у структурі експорту товарів і послуг за 2018 р. становили 82,7%.

Частка ТОП-15 країн-партнерів у загальних обсягах експорту з України – 84,3%. Країни ЄС є найбільшими торговельними контрагентами України. Частка цих

країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 р. становила 37,7%.

У загальному обсязі імпорту товарів до України з березня 2016 р. найбільша частка належить імпорту продукції інвестиційної спрямованості (за винятком січня-лютого 2017 р., коли сезонно збільшувався імпорт мінеральних продуктів, а саме енергоносіїв в опалювальний період). Своєю чергою, зростання імпорту інвестиційних товарів закладає основу для економічного розвитку в майбутньому.

У структурі торгівлі імпортні операції в Україні представлено переважно споживчими товарами, які становлять більше його третини. Серед інших статей імпорту основними є машини та обладнання (20%), мінеральні продукти та продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості (38,4%).

Поступово збільшується частка країн Європейського Союзу у структурі імпорту товарів. Серед товарів, що Україна імпортує з Європи, переважають продукція машинобудування, обладнання, паливо, хімічна та фармацевтична продукція.

Можна виділити та згрупувати чинники, що негативно впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Розглянемо три рівні чинників: зовнішні (чинники макросередовища), безпосередні (чинники впливу на середовище зовнішньоекономічної діяльності підприємств); внутрішні (чинники мікросередовища).

До основних чинників зовнішнього (макро) середовища, які впливають на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, є чинники глобального середовища, фінансові, економічні, політичні. Формування економічної взаємодії та її середовища на міжнародному рівні визначається сукупним впливом різних чинників [8].

Низький рівень інвестиційної привабливості та несприятливий інвестиційний клімат зумовлюють недостатню кількість фінансових ресурсів для розвитку

Таблиця 1

Структурні зміни товарного експорту та імпорту за 2013–2019 рр., % [6]

Роки	Експорт	Імпорт
2013	45,13	54,87
2014	49,76	50,24
2015	50,40	49,60
2016	48,09	51,91
2017	46,62	53,38
2018	47,3	54,63
2019	45,16	54,84

Таблиця 2

Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2019 р. [5]

№ з/п	Назва країни	Обсяг експорту товарів, млн дол.	Питома вага країни у загальному обсязі експорту товарів з України, у %
1	Країни ЄС	23994,7	37,7
2	Російська Федерація	9422,9	14,8
3	Китай	3756,0	5,9
4	Туреччина	2 812,4	4,4
5	Єгипет	2329,5	3,7
6	США	2195,4	3,4
7	Індія	2 145,0	3,4
8	Білорусь	1 689,9	2,7
9	Об'єднані Арабські Емірати	870,1	1,4
10	Ізраїль	856,0	1,3
11	Республіка Молдова	776,0	1,2
12	Швейцарія	752,1	1,2
13	Саудівська Аравія	748,6	1,2
14	Індонезія	737,4	1,2
15	Ірак	614,5	1

під підприємств, упровадження сучасних науково-технологічних розробок та інновацій. Окрім того, для більшості видів діяльності характерні тривалі строки окупності інвестицій, несприятлива динаміка цін, інфляційні процеси тощо.

Основними чинниками, що негативно впливають на безпосереднє середовище функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств, є законодавчі, нормативні, геополітичні, фінансові та економічні.

Незважаючи на використання безліч уніфікованих міжнародних норм, законодавча і нормативна база України у сфері зовнішньоекономічної діяльності потребує вдосконалення. Особливо це стосується процедури не тільки збирання документів, а й реєстрації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Значним недоліком можна вважати недосконалість зовнішньоекономічної політики держави. Слід указати на необґрунтовані й прозоро сформульовані адміністративні заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Геополітичний чинник служить як можливість економічного подолання географічних меж ринків, як географічний бар'єр виходу на зовнішні ринки, складність переміщення товарів, значні додаткові витрати на перетин кордонів.

Також існують проблеми нераціональної структури експорту продукції вітчизняних підприємств за географічною ознакою і не зовсім удала модель міжнародної спеціалізації України [8]. Питома вага експорту України визначається потребами міжнародного ринку та спеціалізацією її економіки, що зумовлені галузевою та товарною структурою економіки країни.

Негативним чинником є ефект заміщення імпорту, який свідчить про незахищеність і недосконалість внутрішніх ринків України. Це є свідченням неправильної зовнішньоекономічної політики держави.

Науково-технологічне відставання від розвинених країн, відсутність достатнього ресурсного забезпечення, низький рівень якості товарів, що поставляються, призводять до негативної структури експорту.

Існують досить значні недоліки стосовно інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності: митне обслуговування, митні процедури, фінансові розрахунки, проблеми транспортування й зв'язку; служб із надання інформаційних та інших ділових послуг тощо.

Внутрішніми чинниками можна вважати фінансові, управлінські, техніко-технологічні.

Обладнання та технології, які не відповідають сучасному рівню розвитку, негативно відображаються на витратах, показниках якості й продукції і, як наслідок, невідповідності світовим стандартам, що заважає конкуренції з іноземними аналогами. Через фінансову не-

стабільність підприємства не можуть швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, оновити обладнання, технології, асортимент продукції, вдосконалити її.

Однією з проблем зовнішньоекономічної діяльності підприємств є проблема неефективної системи менеджменту, відсутність стратегічного й маркетингового підходів до управління підприємством. Частіше застосовують прийом короткотермінового пристосування.

Таким чином, зазначені проблеми дають змогу систематизувати й визначити шляхи їх подолання для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Суттєвим є перегляд зовнішньоекономічної політики держави стосовно підтримки вітчизняних товаровиробників, нарощування експортного потенціалу, оптимізації географічної і товарної структур експорту та імпорту. Необхідним є збільшення питомої ваги в експорті готової продукції, а в імпорті – зменшення питомої ваги палива, екологічно шкідливої продукції.

Основними засобами збільшення потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємств є формування таких економічних умов, які б дали змогу за рахунок модернізації виробництва збільшити випуск вітчизняної продукції та надання послуг, упровадити інноваційні технології, спеціальну систему кредитування виробників, удосконалити рівень автоматизації виробництва, залучити до підприємства висококваліфікованих фахівців.

У сучасних умовах важко визначити перспективи та зробити прогнози на майбутнє стосовно зовнішньоекономічної діяльності України, тому що це ускладнюють фінансові, економічні, геополітичні, законодавчі, нормативні, техніко-технологічні чинники.

Для виходу України на сучасний рівень виробничої і технологічної бази необхідно запровадити механізми заохочення інноваційної діяльності.

Існує нагальна потреба в оновленні технологічних процесів на українських підприємствах із метою поступового перетворення економіки України на більш інноваційну та наукомістку.

Висновки. Отже, для поліпшення стану зовнішньоекономічної діяльності підприємств України необхідно впроваджувати політику, орієнтовану на збільшення обсягів товарного експорту шляхом упровадження інноваційних розробок для підвищення якості вітчизняної продукції, яка повинна відповідати міжнародним нормам та стандартам, які є необхідними для створення достатнього рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових ринках. А також метою повинно бути зменшення обсягів імпортової продукції на вітчизняному ринку, принаймні тієї, яка має вітчизняні аналоги.

Список літератури:

1. Басюк Т.П. Фінансові аспекти зовнішньоекономічних операцій. *Економіка. Фінанси. Право*. 20017. № 6. С. 20–25.
2. Гребельник О.П., Романовський О.О. Основи експортно-імпортової діяльності : навчальний посібник. Київ : Деміур, 2009. 296 с.
3. Кравченко В.Л., Макогон Ю.В. Внешнеэкономическая деятельность: организация, управление, прогнозирование. Донецк : Донецчина, 2015. 496 с.
4. Кредісов А.І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю. Київ : ВІРА-Р, 2002. 552 с.
5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport> (дата звернення: 05.03.2020).
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2020).
7. Покровская В.В. Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности. Москва : Юристъ, 1999. 456 с.
8. Стан і тенденції зовнішньоторговельної діяльності України. URL : <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/6-1457000439.pdf> (дата звернення: 05.04.2020).

References:

1. Basyuk T.P. (2017) Finansovi aspekty zovnishn'oeconomichnykh operatsiy [Financial aspects of foreign economic operations]. *Economy. Finances. Law*. no. 6, pp. 20-25.
2. Grebelnik O.P., Romanovskiy O.O. (2009) Osnovy eksportno-importnoyi diyal'nosti [Basics of export-import activity: textbook]. Kiev: Demieur. (in Ukrainian).
3. Kravchenko V.L., Makogon Y.V. (2015) Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost': orhanyzatsyya, upravlyeniye, prohnozyrovanye [Foreign economic activity: organization, management, forecasting]. Donetsk: Donechina. (in Ukrainian).
4. Kredisov A.I. (2002) Upravlinnya zovnishn'oeconomichnoyu diyal'nistyuu [Management of foreign economic activity]. Kiev: VIRA-R. (in Ukrainian).
5. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli v Ukrayini [Ministry of Economic Development and Trade in Ukraine]. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport> (accessed: 5. March2020).
6. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 15 March 2020).
7. Pokrovskaja V.V. (1999) Organizaciya i regulirovaniye vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti [Organization and regulation of foreign economic activity]. Moscow: Jurist. (in Russian)
8. Stan i tendentsiyi zovnishn'otorhovel'noyi diyal'nosti Ukrayiny [Status and trends of Ukraine's foreign trade activity]. Available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/6-1457000439.pdf> (accessed: 5 April 2020).